

Hóbor József

Adalékok egy pályaképhez

Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi működése az 1930-as évekig (Részlet)

A lelkipásztor és a politika

Zalaegerszeg a húszas években is kisvárosi, hivatalnokvárosi életet élt. Itt mindig is háttérbe szorult a modern értelemben vett polgári elem, hiszen gazdasági ereje nem volt jelentős, politikai kapcsolatai még kevésbé. A megyei arisztokrácia tekintélye azonban a háború utáni időszakban, bár természetesen relatíve még igen nagy, megtörni látszik, s a megyei hivatalok vezető tisztviselői domináns szerephez jutnak.

Avárosmindennapi életében egyetlen komoly vetélytársuk e téren Pehm József, aki apátplébánosi kinevezése idején csak 27 éves, mégis igen nagy tekintéllyel bírt, hiszen a Károlyi-kormány és a kommün alatti tevékenysége, meghurcoltatása közismert volt. Egerszegen, de talán az egész megyében sem volt senkinek ilyen „ajánlólevele”¹. Másrészt itt, ahol az egyház mindig is közéleti, gazdasági és kulturális vonatkozásban meghatározónak számított, egy olyan egyéniség, akit személyesen a püspök is támogatott, természetesen érezhette a tiszteletet. De Pehm fiatal kora ellenére, éppen szorgalma és eredményes szervezőmunkája, valamint álláspontjához következetesen hú magatartása eredményeként hamarosan, mint plébános is általános elismerést vívott ki.

Nem vállalt képviselőseget, felsőházi tagságot. Ám, ahogy azt önéletrajzában is leírta, a politikát elvből, bár csak szükséges rosszként, a lelkipásztori tevékenységgel összeegyeztethetőnek tartotta. Írja, hogy véleménye

¹ 1919. február 9-én Szombathelyen letartóztatják, de a hónap végén kiengedik. Azzal a feltétellel bocsátják szabadon, hogy nem tesz kormányellenes nyilatkozatot, és végleg elhagyja Zalaegerszeget. Mivel azonban ez utóbbi korlátozást megszegte, újra letartóztatják. Szombathelyen, előbb a püspöki palotában házi őrizetben volt, majd március 21-től május 15-ig a törvényszéki fogdában tartották. Nem indítottak ellene pert, fogva tartása politikai tevékenysége elleni lépés volt. Kiszabadulása után Zalaegerszegen a városi direktórium elnöke megtiltja Pehm egyházi tevékenységét. Ezt az extrém parancsot természetesen könnyű volt megszegettnek minősíteni, ezért néhány nap múlva kitoloncolták, szülőfaluját, Csehimindszentet kényszerlakhegyül jelölték ki. Lsd. Mindszenty József: Emlékirataim, Thaur 1988. 23. o. és Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Bp.1993. 165. o.

szerint: „...határozott kiállással és a lelkipásztoroktól jövő egyértelmű eligazítással megakadályozható avallásellenes – vagy társadalmakat és a közkerkölcöket romboló – mozgalmak hatalomra jutása. A hit meggyengülésének a jele, ha az egyház ateista mozgalmakkal szemben a pártpolitikában semleges álláspontot foglal el és hívei ily módon megtévesztett lelkiismeretére hagyja a döntést.”²

Zalaegerszegi működése bizonyítja, hogy fenti álláspontja nem az emigrációban alakult ki, nem az utólagos visszatekintés formálta ki. A kezdetektől fogva az „ecclesia militans” szellemében tevékenykedik.

1926-ban Pap és politika címmel írt vezércikkében olvasható: „... A politizálás csak abban az esetben volna elválasztható a papi hivatástól, ha a vallás és a politika is különválasztható lenne, vagyis ha a vallás nem volna egyéb elvont elméletnél, égi vagy légi tüneménynél, melynek a földi, gyakorlati élethez semmi köze, és ha a politika ezt az elvont rendszert legalább békében hagyná. A vallás azonban nem pusztán elmélet, hanem élet és valóság, mely erkölcsöt irányít s ezzel együtt nemzetet, családot, egyént, igazságot, jogrendet, gazdaságot, szóval az egész életet (kiemelés tőlem – H. J.) Viszont a politika is erősen beleavatkozik a vallás és vallás külső szervezeteinek dolgaiba, azért szükséges az ellensúlyozás, a vallás viszontbeavatkozása a politikába. Mivel pedig erkölcs és becsület nélkül elvész a jogi és társadalmi rend, megdől a gazdasági rend és a nemzet ereje, a vallás politikájának kell az állam segítségére sietni azért, hogy lelket, fegyelmet, stílust vigyen be az emberi tevékenységbe, és szavát, befolyását érvényesítse a társadalmi szervezetekben és a törvényhozás házában egyaránt.

Pártot csak párttal lehet ellensúlyozni, s a nemzeti ügynek nem szentimentális humanizmussal, nem általános frázisokkal, hanem hódoló, odaadó szeretettel való szolgálata mindig gondviselészerűleg kijelöli a papság számára azt a pártot, amelynek programjért harcolva, a politika fegyvereivel is meg kell védenie hazájának legszentebb érdekeit.”³

Ezek a gondolatok segítenek megérteni akkori és későbbi tevékenységét. A politika tehát nem cél, hanem eszköz számára. A cél pedig talán úgy körvonalazható, hogy amennyiben a katolikus egyház a társadalmi létezés és a magánélet szférájában is megfelelő súllyal bír, az a társadalom javát szolgálja. Ha az egyház gyenge, vaagy gyengül, az a társadalom és az egyén kárára

² Mindszenty id. mű: 1988. 29. o.

³ Zalamegyi Újság (a továbbiakban ZU) 1926. jan. 31. Az újságot Pehm József 1918. karácsonyán indítja el, mint a katolikus legitimisták lapját. Szombathelyi Püspöki Levéltár (továbbiakban: Szhly. Püsp. Lvt.) Acta cancellariae (továbbiakban A.C.) 4753/1918. Az újságnak hivatalosan nem Pehm volt a főszerkesztője, de mint a tulajdonos megbízottja rendszeresen publikált, vezette a lapot.

van. Tehát az egyes emberek és csoportok ellenére is, a javukat szolgálja az erős egyház. Ez az alapja és mozgatója Pehm apátplébános (és majdan Mindszenty püspök és kardinális) minden gyakorlati munkájának, minden politikai és közszereplésének, publicisztikai és tudományos tevékenységének.

Negyedszázados zalaegerszegi időszakának emlékeit máig csodálhatjuk.

Az építő, építettő apát

Pehm József apátplébánosi kinevezése után⁴ nagy erővel látott neki a rábízott egyházi terület újjászervezésének. Zalaegerszeg és a megye nyugati területe 1777 után a Mária Terézia által alapított szombathelyi püspökséghez került, zöme azonban változatlanul a veszprémi egyházmegye része volt.

A zalaegerszegi plébániához, illetve esperesi kerülethez a város és öt kisebb település tartozott, csaknem 16 ezer emberrel. Ez a nagy létszám és a viszonylag nagy távolság megnehezítette a pap és a hívők közvetlen viszonyának kiépülését. Pehm hatalmas szervezőmunkát végez, minden befolyását s összeköttetését latba veti annak érdekében, hogy az általa hátrányosnak ítélt állapotokon változtasson⁵. A hívek és a város anyagi erejét teljesen kihasználva több nagy építkezést kezdeményez Zalaegerszegen és a megyében.

A zalaegerszegi építkezések közül az első a plébánia átépítése volt. Az addig egyszintes épületre még egy szint került, s egy szintén kétszintes új szárnyat is mellé építettek. Így kényelmesen elfért az épületben a plébános lakosztálya, a két segédlelkész és egy hittantanár, s négy hitoktatót és egy kórházi lelkészt is alkalmazhatott a plébánia. Itt volt a plébániai hivatal irodája is. Az épület kihasználtságából is látszik, hogy a plébánia aktivitása fokozódott. Csökkent az egy papra jutó hívek száma.

A második nagy építkezés az Ola városrészben felépített templom és ferences rendház volt.

A zalaegerszegi nagytemplomot még Bíró Márton veszprémi püspök építtette 1750-1760 között. Ettől kezdve azonban a városban és környékén, jóllehet a lakosság a 150 év alatt többszörösére nőtt, új templom nem épült. Az új apátplébános a helyzeten változtatni kívánt, s már beiktatása után nem sokkal tervezte a második városi templom építését.

Az egyházközség képviselőtestülete az esperesnek az új templommal kapcsolatos felvetésével 1923. március 4-én foglalkozott először⁶. Pehm azzal indokolta az építés szükségességét, hogy a 11 ezer hívő számára mindössze 3 ezer főt befogadni képes templom van. Az

⁴ Pehm József 1919. szeptemberében kapta meg kinevezését. Szhly. Püsp. Lvt. A.C.: 2445/1919, 3163/1919, 3667/1919 és 4636/1919, illetve ZU 1919. Szept. 23.

⁵ Mindszenty: u.o.: 24.o.

⁶ Az építés történetét lsd. Zalamegyi Újság 1927. szept. 25. Az újságot Pehm József 1918. karácsonyán indítja el, mint a katolikus legitimisták lapját. Szhly. Püsp. Lvt. A.C. 4753/1918.

egyházközség, elfogadva az érvelést, elhatározta, hogy hat éven belül felépítenek egy második templomot.

A nyilvánosságra hozott határozat és az egyházmegye papjainak szervezőmunkája eredményeként hamarosan jelentős adományok és felajánlások érkeztek. Az első felajánlásokat már 1923 nyarán megkapták, például gróf Batthyány Pálné 10 millió korona készpénzt, Péterfi Domonkosné nagy értékű ezüst étkészletet ajánlott fel. Ezzel az alaptőkével Pehm apátplébános Egerszegen addig nem tapasztalt szervezőmunkába kezdett.

Előbb a katolikus egyházközség a Hitelszövetkezettel (melynek Pehm József, mint a püspökség képviselője, az egyik igazgatósági tagja) egyenlő arányban, 3 millió koronáért megvette Zalaegerszeg várostól a használaton kívüli, fedett lovarda bontási anyagát. Két év múlva majd ez teljesen az egyházközség tulajdonába került át, de ekkor, az infláció miatt már 51,5 millió K-t ért! Az így megszerzett hatalmas mennyiségű anyagalmaz a templom szükségleteinek csaknem felét tette ki. A várostól, kihasználva képviselőtestületi és pénzügyi bizottsági tagságát, csere útján (sic! egy kápolnáért!) megszerezte az olai ún. sörház anyagát is. Ráadásul a város a templom és a ferences zárda építésére örökhasználatra átengedi a lovarda és a sörház egymással összefüggő 5400 négyzetöl területét.

1924. április 26-án létrehozott egy városi Templomépítő Bizottságot, hogy az építés politikai és anyagi támogatása eredményesebb legyen. Az operatív munkát a Központi Építő Bizottság irányította. Ennek elnökei gr. Batthyány Pál és neje, valamint dr. Tarányi Ferenc főispán, a társelnökök Bódy Zoltán alispán és Czobor Mátyás polgármester lettek, az ügyvezető elnök pedig Pehm József volt és még 17 fő tag. A vármegyei, vagy nagyvásáztmány 450 főből állott. A nagyvásáztmány adakozási-gyűjtési felhívása csak korlátozott eredményt hozott, ezért az egyházközség 1925-re és 1926-ra 100-100%-os egyházi adót vetett ki. Ugyanakkor a városi képviselőtestület támogatása is megszületett, nemcsak az új templomról, hanem a templommal együtt építendő ferences rendház építéséről is.

Ám az építkezés lassan haladt. Számos támadás érte az apátplébánost a sajtón keresztül is a túlzó tervek és a nagy költségek miatt. Pehm egy frappáns ötlettel vágta ki magát egy, a Templomépítési Bizottság előterjesztését támogató közgyűlési beszédében, 1926-ban: „... Az építés alatt álló második római katolikus templom folyamatba tett építési munkái, szociális szempontból tekintve, a városunkban az elmúlt év nyarán már szinte veszedelmes méreteket öltött munkanélküliséget annyira enyhítették, hogy minden egyéb szempontot figyelmen kívül hagyva, tisztán ezen tekintetben és a város munkát kereső, támogatásra leginkább rászoruló rétegeinél egzisztenciális kérdést oldott meg.”.

Másrészt a város egyéb felekezeteinek is példát kellett mutatni: „... Kell a templom... Ha a 350 hívő mellett az evangélikusok szükségét érzik a második lelkésznek, akkor a 17 ezer katolikus hívő számára a három mellé új lelképásztorokat adni nem felesleges. Ezt a templomot felépítjük a Szent Szív tiszteletére, vértanú királyunk és hőseink emlékének és a hitélet emelésére...”⁷.

A 2300 hívet befogadni képes templomot 1927. szeptember 25-én szentelte fel gróf Mikes János megyéspüspök. Pehm a templomban a legitimizmus jelképeként, külön emlékkápolnákat szenteltetett IV. Károly királynak. Az emigrációban élő Zita királyné pedig, viszonzásképpen, a szószékkal ajándékozta meg a templomot.

A Zalamegyei Ujság a templom avatásáról szóló vezércikke többek között ezt írta:

„... Ezeréves létünk alapja mindenkor a kereszténység, a hazafiság és a királyhűség voltak. Királyt és a nemzetet Szent István koronájának bűvös ereje kapcsolta mindenkor együvé!

A megkoronázott királlyal bukott, vagy emelkedett minden időben a nemzet is! IV. Károly apostoli királyunk tragikus sorsához elválaszthatatlanul oda volt kapcsolva a magyar nemzet sorsa. Elvitázhatatlanul fájdalmas valóság az, hogy vele együtt elbukott, megaláztatott Magyarország és a magyar nemzet is! Megboldogult királyunk tragédiája jelképezi egyúttal a nemzet tragédiáját is. A magyar nép óriási erőfeszítése, véráldozata és hősiessége abban a pillanatban hiábavaló volt, amikor megdőlt a trón és királyunk száműzetése az ország töviskoronája lett.

...kell, hogy minden magyar ember szíve mélyén áhítattal éljen a szentkorona utolsó viselőjének vértanúsága iránt érzett, ünnepet jelentő hódolat!”⁸

Kitüntetett figyelemben részesült az avatáson megjelent Hunyady József gróf⁹, aki Zita királyné képviselőjében volt jelen. Ám az ünnepi beszédek a templom és a rendház felavatására íródtak, a volt király nevét is csupán a templom és a kápolna kapcsán említették. Mikes püspök szentbeszédében a királyról mindössze ennyit szólt.

„... Krisztus király temploma a szeretet földi királyának emlékét is hirdeti... A szeretet heroikus fokát láttam IV. Károly királyban, aki senkire sem tudott haragudni...”¹⁰

Pehm, aki pedig a Templomépítő Bizottság ügyvezető elnöke volt, nem mondott, nem mondhatott beszédet sem a templomszenteléskor, sem a szentmisén¹¹. Valószínű, hogy a ceremóniát követő, a Katolikus

⁷ ZU. 1926. febr.4.

⁸ ZU 1927. szept. 27.

⁹ IV. Károly főudvarmestere volt

¹⁰ ZU. 1927. szept. 27.

¹¹ Jellemző, hogy az eseményről tudósító megyei kormánylap fényképes mellékletében nem található Pehm képe. (De ma, a templom falán néhány éve látható két emléktábla egyike sem említi a templomépítő Pehm József nevét!)

Házban megrendezett fogadáson szeretett volna szólni, ezt azonban a kormányt is képviselő főispán, Gyömörey György megtiltotta, így aztán a banketten senki sem mondott beszédet. Pehm az elhallgattatást igencsak sérelmezte. Ezt abból a csaknem másfél évvel később íródott levélből sejtethetjük, melyet Gyömörey főispán írt Pehm Józsefnek:

„Kedves Barátom!
Tudomásomra jutott, hogy a zalaegerszegi II-ik templom felszentelése alkalmával az a körülmény, hogy közbenjárásomra az ünnepségen a felszólalások elmaradtak, a Te lelkipásztori szívedben fájó érzéseket váltottak ki.
Minthogy távol állott tőlem, hogy úgy akkor, mint bármikor is személyedben, de különösen lelkipásztori minőségemben megbántani, vagy kissebbíteni kívántalak volna, arra kérlek, hogy légy kegyes, e felett a kérdés felett napirendre térni, hogy úgy mint az előtt, a jövőben is egymást támogatva, közösen munkálhassuk a város, a vármegye és ezzel az egész ország egyetemes érdekeit. Meleg kézzorítással üdvözlöl: igaz híved:
Zalaegerszeg, 1929. március 9-én Gyömörey” 12

A hívek gondozására ide telepített ferences rendház berendezéséhez azonban még éveken át kellett pénzt adni, a barátok ellátása is akadozott. Még 1931-ben is komoly problémák lehettek. A Törvényhatósági Bizottság egy tagja, ifjabb Sztankovszky Imre magából kikelve mondta a papi segélyeket tárgyaló ülésen:

„Azok az urak, akik a ferenceseket ide hozták, bizonyára nem üres asztalhoz hozták őket és számolniuk kellett volna az atyák jövőjével!” 13.

Mások azt javasolták, ha van két templom, akkor legyen mindkettőhöz egy-egy plébániai körzet, így az adományok, egyéb bevételek révén a ferencesek is elláthatnák magukat. Pehm azonban ezt is elutasította azzal, hogy az egyházszerzési kérdések nem a közgyűlésre, hanem kizárólag az egyházi főhatóságokra tartoznak. Végül az eredeti segélyjavaslat felét, kétezer pengőt kaptak a ferencesek, hogy a templom padjai árának hitelrészletét fizetni tudják. 14

Pehm József és Zalaegerszeg legnagyobb volumenű építkezése a két világháború között a Notre Dame apácarend zárdájának és iskola-együttesének felépítése volt 15.

A terv, hogy a leányok iskoláztatásán javítsanak, már a húszas évek elején megszületett. A városi képviselőtestület 1921. március 31-én kérvényt juttatott

12 ZML. FIB. 37 /1929.

13 ZU. 1931. szept. 10.

14 ZU. 1931. szept. 10.

15 Lsd. erről bővebben Hóborné Kiss Gabriella-Hóbor József: A Notre Dame női tanító rend iskolái Zalaegerszegen 1929-1944 között, in.: „1000 éves a magyar iskola” tanulmánykötet 24-47. o. Nemzetközi művelődés-és neveléstörténeti szimpózium kiadványa Győr, 1996.

el a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez egy állami leánygimnázium létrehozására. A város azonban a miniszter által támasztott pénzügyi feltételeket nem tudta vállalni. A gazdasági stabilitásnak és az oktatást támogató Klebelsberg Kunó nevéhez fűződő irányvonalnak köszönhetően azonban később mód nyílt az iskolaépítésre.

Pehm kapcsolatai és segítői révén a Notre Dame de Sion francia tanító renddel kötött együttműködést, s állami és városi segítséggel elindulhatott a nagy munka. A város tíz holdat adott és vállalta a nyári időszakra az ellátást. A beruházási költségeket az állam adta, ezért gróf Klebelsberg Kunót a város díszpolgárává is választotta. Az 1928. június 18-i alapkövetésénél jelen volt Klebelsberg is, majd Pehm József szentelte meg helyet. Többek között ezeket mondta:

„Mi is a magyar múlthoz fordulunk ezen a helyen és várjuk belőle a szebb jövőt, várjuk a régi magyar lányokat és várjuk a régi magyar hagyományok kiépítését e szent helyen... Most pedig e szent hely alapkövével három szegény borul le itt: az állam, a Notre Dame-rend és a város.” 16

Bár a zárda építéskor a szociáldemokrata építőmunkások és Pehm között kemény konfliktus volt, a munkával fantasztikusan rövid idő alatt végeztek. Annak ellenére, hogy 1928-29 tele nagyon kemény volt, csaknem négy hónapig akadályozta a munkát, a hatalmas épületkomplexum alig több mint tizenhat hónap múlva átadásra került. Az épületbe a Notre Dame női kanonok és tanító rend kolostora mellett római katolikus tanítóképző, leánylíceum, polgári leánygimnázium és egy elemi iskola is helyet kapott. Átadására, ha lehet, még az alapkövetésénél is fényesebb körülmények között került sor. Nemcsak Mikes püspök jelent meg, hanem a hercegprímás, Serédi Jusztinián bíboros érsek is. 17

Pehm József maradandót alkotott, érdemeit ezúttal az avatóbeszéd is elismerték. Serédi pedig azt is kiemelte:

„A tanítórend idetelepedésének nemcsak messze ható erkölcsi és szellemi, de számottevő gazdasági jelentősége is van, mivel a fogyasztás és a forgalom megnövekedése által újabb érdekerületeket kapcsolt Zalaegerszeg városi körébe.” 18

Pehm József zalaegerszegi építési és szervezési sikereire tekintettel Mikes püspök már 1927-ben kinevezte az apátplébánost a szombathelyi püspökség zalai területeinek püspöki biztosául. Feladata az volt, hogy ezen a területen új lelkiismeretek és iskolák alapításával segítse elő a lelkipásztori munkát.

16 A Notre Dame női kanonok és tanító rend zalaegerszegi kolostora, gróf Klebelsberg római katolikus leánylíceumának, polgári leányiskolájának és elemi népiskolájának története és évkönyvei. Zalaegerszeg, 1929-1944. 8. o. Az építkezés és kivitelezés részletei ugyanitt, Fára József tanulmányában

17 Balogh M.- Gergely J.: i.m. 201.o.

18 i.n. Pesthy Pál: Zalaegerszeg múltja és jelene, Zalaegerszeg, 1931. 25. o.

Igen erőteljes szervezőmunkával, a hívek, a terület birtokosai segítségével, a nagyon nehéz gazdasági körülmények és feltételek között is megszervezett és felépített 9 új plébániatemplomot, 7 plébániaházat, 9 ideiglenes miséző helyet és 12 új iskolát, és 18-cal emelkedett a területen a lelkipásztori központok száma. Pehm a plébániát és a plébániához, illetve esperesi kerületéhez tartozó birtokokat gazdaságilag is rendbe tette. A plébánost megillető illetményét és szolgáltatásokat keményen behajtotta.

A plébánia tulajdonában levő, egyébként például művelt földeket a harmincas évek végén házhelyekké mérete ki és eladta. A várossal kötött egyezmény alapján a plébánia költségére alakították ki a közműveket és utcákat is. Hamarosan összevonta a széttagolt területeket és ezeket is kimérete. A kapott pénzen egy jelentős birokot vett a plébánia számára az Egerszeghez közeli Ságodon, és azt mintagazdasággá fejlesztette. Minden parcellát és minden eszközt sajátjaként számon

tartva, a gondos gazda szemével biztosította az egyházközség jövedelmeit. A visszaemlékezések szerint igen szigorú volt, a birtokokon személyesen is gyakran volt jelen. Ugyanakkor a gazdasági válság időszakában meglehetősen sok rászoruló embernek adott munkát, és korrekten fizetett.

Az egyházközség szilárd gazdasági hátterét javította, és kezében tartotta a Zalamegyei Ujság, az azt is kiadó Zrínyi Nyomda és Kiadóvállalat, valamint a Vármegyei Bank és Hitelszövetkezet ellenőrzését is.

*****

Zalaegerszegnek Pehm József 25 évig volt lelkipásztora. Életének ez volt a leghosszabb egy helyen eltöltött szakasza. Mélyen, megkerülhetetlenül összefonódott a kisváros és a megye közléte a város esperes-apátplébánosának egyházi, lelkipásztori és közeleti tevékenységével.

Balogh Istvan Péter: Szerenád

